

FEHÉR BENCE

EGY HELLENISZTIKUS KORRA VISSZAMENŐ GÖRÖG HAGYOMÁNY BELSŐ-ÁZSIA TÖRZSEIRŐL

KIVONAT: Belső-Ázsia területéről a görög-római hagyományban eddigi tudunkkal a principatus korának eleje előtt nincs információ. Ez alól jelenthet kivételt Amómétosz Plinius és Solinus által idézett adata az attacora népről. Amómétosz alig ismert szerző, valószínűleg a diadokhoszok vagy inkább I. Ptolemaiosz korában élt Egyiptomban. Az idézet első ránézésre egy hyperboreus-szerű mitikus népre vonatkozik, elemzése azonban arra utal, hogy Amómétosz az attacorákon túl még két népet ismert, a Brisarit és a „Cicones”-t, ám az utóbbi valószínűleg szövegromlás egy eredeti Conae/Cones népnévből. Az attacorák valóságos létét pedig megerősíti, hogy variáns névalakban Ptolemaiosz, Orosius és Pseudo-Aethicus is ismeri őket, közelítő földrajzi helyet is megadva, amelynek alapján két útvonalon, délről (a Himaláját megkerülve) és északról (Gandhárán és Baktriánát) is megközelíthetők. Az attacorák tehát egy pontosan ma még meg nem határozható belső-ázsiai medencében valóban élhettek, tőlük északra pedig a Conae népnév összevethető Orosius Chuni népnévvel, valamint a xiongnu népnév ma rekonstruálható ókínai kiejtésével, vagyis lehetséges, hogy a hunok első európai említéséről van szó.

KULCSSZAVAK: Amómétosz, Belső-Ázsia, Sinus Attacorum, Cicones, hunok

BENCE FEHÉR

A GREEK TRADITION ABOUT THE TRIBES OF INNER ASIA, GOING BACK TO THE HELLENISTIC ERA

ABSTRACT: As far as we know, no information was preserved about Inner Asia before the era of the Principate. A possible exception is Amometus' data about the Attacora people, cited by Pliny and Solin. Amometus was an almost unknown author in Egypt, probably in the period of the diadochs or Ptolemy I. The citation seems to refer to a mythical people (like the Hyperborei), but its analysis shows that Amometus knew two other peoples beyond the Attacorae: the Brisari and 'Cicones'. However, the name 'Cicones' is probably corrupted from an original Conae/Cones. The real existence of the Attacorae is supported by the fact that Ptolemy, Orosius and Pseudo-Aethicus know a variant of this name, and give a rough geographic position too. According to them, the Attacorae were accessible from two sides, southwards getting round the Himalaya Mts., northwards via Gandhara and Bactria. Consequently, the Attacorae lived in an Inner Asian basin, presently not specifiable, and the more northern Conae people can be related to the Chuni people by Orosius and the Old Chinese pronunciation of the Xiongnu name (as modern reconstructions show it), that is, possibly it was the first European mention of the Huns.

KEYWORDS: Amometus, Inner Asia, Sinus Attacorum, Cicones, Huns

A görög-római földrajzi és (kisebb mértékben) történetírók számára Bel-ső-Ázsia majdhogynem fehér foltot jelentett, az első egybefüggő területleírás

Klaudiosz Ptolemaiosztól származik,¹ nagyjából a 2. század közepéről, bár adatai nagy részét egy lényegesen korábbi, valószínűleg az 1. század kezdetéig visszamenő beszámolóból veszi át többedik kézen.² Végző lejegyzésben az 1. századból van még néhány adat más szerzőknél is, de szinte értékelhetetlenül semmitmondók.³ Bár senki nem vitatja, hogy ezek a szerzők korábbi források adatain (is) alapulnak, a kutatásban eddig még nem merült fel olyan konkrét szöveg, amely a hellenisztikus korból származna és Belső-Ázsiáról bármilyen adatot tartalmazna.

Egy kivétel mindenestre lehetséges ez alól a negatív tapasztalat alól, ez pedig a Plinius által is említett Amómétosz, akiről azonban szinte semmit nem tudunk, de még azt is kétesen. Összesen három helyen említik a későbbi irodalomból, ebből kettőből úgy tűnik, hogy Egyiptom helyi érdekességeiről írt, szemtanúként, tehát legalábbis tágabb értelemben földrajzi írónak nevezhető.⁴ Az egyik töredék szerint ἐκ Μέμφεως ἀνάπλους c. könyvében⁵ azt írta le, hogyan hajózott fel a Níluson Memphiszből. Ezt később Kallimakhosz idézte a Thaumaszíában. Mivel ez a mű elveszett, nem tudnánk ezt sem, de száz évvel később Antigonosz Karüsztiosz a maga ἱστοριῶν παραδόξων συναγωγῆ-jában egy mondatban továbbidézte:

κατὰ δὲ τὴν Ἀραβίαν ἐν πόλει Λευκοθέα Ἀμώμητόν φησι γράφειν τὸν πραγματευθέντα τὸν ἐκ Μέμφεως ἀνάπλους εἰς τὴν καλουμένην Ἴσιδος κρήνην, ἃν τις οἴνου ἐπιχέη κοτύλην, διότι γίνεται τὸ ποτὸν εὐκρατον.⁶

1 Ptol. Geogr. VI 13–16.

2 Ptol. Geogr. I 11,6.

3 Strab. Geogr. XI 8,2., 11,1.; Mela, Chor. I 12., III 31., 49–50.; Plin. Nat. hist. VI 19,50–20,53.; Dion. Perieg. 752–760.

4 Ezek kiadása: FHG II p. 396.; FGH IIIC No. 645.

5 A műcím jelentése kb.: *Hajóút Memphiszből hegymenetben*. Mai bestseller útleírásnak is becsületére válnék.

6 Ant. Car. 164 (Meursius) = 149 (Westerm.) = FHG II p. 396, frg. 2. = FGH IIIC p. 190–191, No. 645 F1. = FHRA 65. Sotion, pag. 185 (Westerm.) is idézi, kicsit tömörebben.

Egy mondatát Aelianus is idézi a *De natura animalium*ban, s bár ő nem nevezi meg, milyen könyvből, de mivel arról van szó, hogyan lehet előcsalogatni a krokodilokat a mocsárból, erőst az a gyanúnk, hogy ez is az *ἐκ Μέμφεως ἀνάπλους* része lehetett:

Ἀμώμητος δέ φησιν ἐν τῇ Λιβύῃ πόλιν εἶναι τινα, ἐν ἧ τοὺς ἱερέας ἐκ τινος λίμνης ἐπαιδαῖς καταγοητεύοντας εὖ μάλα ἐλκτικαῖς ἐξάγειν κροκοδείλους πηχῶν ἑκκαίδεκα.⁷

Valljuk meg, az, hogy ha egy görög valahol Egyiptomban krokodilokról hall, és iszik egy forrásból (Leukotheát amúgy ebben a formában nem ismerjük, de az Iszisz-forrásnak is Egyiptomban kell lennie, a modern irodalom Eileithyopolisszal azonosítja⁸), nem akkora csoda, amiért érdemes lenne megemlékezni róla. Az érdekes az, hogy újabb kétszáz év múlva egy ugyanilyen nevű embert idéz Plinius, csak hogy a világ egész más tájáról szólva, a VI. könyv egyébként obskúrus, adatszegény és szinte megállapíthatatlan forrású Távols-Kelet-leírásában:⁹

VI 20,55 *Primum eorum noscitur flumen Psitharas, proximum Cambari, tertium Lanos, a quo promunturium Chryse, sinus Cirnaba, flumen Atianos, sinus et gens hominum Attacorum, apricis ab omni noxio adflatu seclusa colibus, eadem, qua Hyperbor<e>i degunt, temperie. De iis privatim condidit volumen Amometus, sicut Hecataeus de Hyperboreis.*¹⁰

Úgy tudjuk, hogy [a kínaiak] első folyója a Psitharas, a következő a Cambari, harmadik Lanos, utána a Chryse-fok, Cirnaba öble, Atianos folyó, az attacora [?] emberek öble és népe, minden ártalmas fuvallattól elzárt, napsütötte dombokon, ugyanazon az éghajlaton, amely alatt a hyperboreusok élnek.

7 Aelian. NA 17,6. = FHG II p. 396, frg. 3. = FGH IIIC p. 190–191, No. 645 F3.

8 Fraser 2001, 521.

9 Plin. Nat. hist. VI 20,55. = FHG II p. 396, frg. 1. = FGH IIIC p. 190–191, No. 645 F2. Mint felhasznált forrást az I. könyvben is megemlíti Amómétoszt, de semmi konkrét adatot nem tud róla: Plin. Nat. hist. I 6.

10 A nevek varia lectiói: *Psytharas* a; *Lanus* R; *Cyrnaba* Pa; *Achianos* p *Acianos* g; *Atacorum* Epg; *Mometus* FE'pg *Amammetus* a *Amaetus* R.

*Ezekről külön írt egy kötetet Amometus, mint ahogy Hecataeus a hyperbo-reusokról.*¹¹

Tulajdonképpen akár még a szerző névalakját is vitatni lehetne,¹² hiszen a Plinius-kéziratokban egy sereg varia lectiója van: *Mometus, Amammetus, Amaetus* R. A *Mometus* formát ráadásul két kéziratcsaládból ismerjük, a 2. ehhez ragaszkodik, és pedig a 10. század óta. De a legősibb kéziratokban *Amometus*, és ugyebár mégis hihetőbb, hogy egy embert Amómétosznak hívnak, mint Mómétosznak.¹³

A *sinus Attacorum* leírása után Pliniusnál egy (legalábbis első látszatra) ettől eltérő eredetű leírás következik, amelyről könyvtárnyi szakirodalom keletkezett¹⁴ a benne levő, kétes párhuzamokkal és bizarr magyarázatokkal ellátható népnevek miatt:

VI 20,55 *Ab At't'acoris gentes 'Ph'uni et 'Th'ocari et, iam Indorum, Casiri introrsus ad Scythas versi – humanis corporibus vescuntur –, Nomades quoque Indiae vagantur. Hinc <ali>qui ab aquilone contingi ab ipsis Ciconas (?) dixere et Brisaros.*¹⁵

Az attacorák után a phunus és thocarus népek, és befelé, a szkíták felé fordulva (<akik> emberhúson élnek) a már az indusok közé tartozó casirusok és India

11 Valamennyi idézet saját fordításban. F. B.

12 Mueller a FHG-ban (Westermann alapján) még egy negyedik fragmentumot is tulajdonít Amómétosznak (II 396. frg. 4 = Scholia in Ap. Rhod. III 1179.), ez azonban pusztán egy *varia lectio* okozta félreértés, annak a szerzője az egyébként teljesen ismeretlen Atrométosz, és persze ez is nagyon is létező név (LGPN I 77.).

13 Már pusztán azért is, mivel a név (mint általában a görög nevek) „beszélő”, azt jelenti, 'Gáncstalan', a Mómétosz pedig azt jelentené: 'Gáncsolható'. Névtanilag is igazolható azonban, hogy az Amómétosz ismert, létező név a hellenisztikus korban (Kürénéből, Thesszaliából, Magnésziából, a görög szigetvilágból vannak példái: LGPN I 35., II 28., IIIA 35., IIIB 32., VA 29.).

14 Legalábbis Tomascsek 1889, I 46. óta. A korábbi nézeteket cáfolatukkal együtt ld. Ligeti 1940, 23., Harmatta 1964, 38–40. (ő ugyanakkor ma már tarthatatlan azonosításokkal próbálkozik), Maenchen-Helfen 1973, 444–446.

15 A nevek varia lectiói: *Acotharis* a *Athacoris* P *Athocaris* cett.; *Thuni* et *Phocari* P *Thuni* et *Focari* cett.; *Casyri* a; *Ciconas* dT & *conas* cett.

nomádjai vándorolnak. Van, aki azt mondta, hogy utána észak felől ezekhez csatlakoznak a ciconok (?) és brisarusok is.

Nem teljesen egyedüli az említés, Iulius Solinus *Collectanea rerum mirabilium*-ában is szerepel lényegét tekintve ugyanez a leírás:

51. *Sequitur Attacenus sinus et gens hominum Attacorum*,¹⁶ *quibus temperies praerogativa miram aeris clementiam subministrat. Arcent sane adflatum noxium colles, qui salubri apricitate undique secluso obiecti prohibent auras pestilentes; atque ideo, ut Amometus adfirmat, par illis et Hyperboreis genus vitae est. Inter hos et Indiam gnarissimi Ciconas locaverunt.*

51. [Kínát] követi az Attacenus-öböl, az attacora [?] emberek népe, akiknek az előzékeny éghajlat a levegő csodálatos enyhességét nyújtja. Az ártalmas szellet nyilván a hegyek fogják fel, amelyek a mindenfelől egészséges napfényes vidéken [a szél] útjába állva távol tartják a dögvészes fuvalmakat; és ezért, amint Amometus állítja, nekik és a hyperboreusoknak egyforma az életmódjuk. A legjártasabbak közéjük és India közé helyezték el a ciconokat.¹⁷

Legalábbis látszatra az a legegyszerűbb feltevés, hogy Solinus egyszerűen Pliniust másolta¹⁸ és egy kicsit kicifrázta. Valóban van egy szövegszerű egyezés: *sinus et gens hominum Attacorum apricis ab omni noxio adflatu seclusa collibus / sinus et gens hominum Attacorum ... Arcent sane adflatum noxium colles, qui salubri apricitate undique secluso obiecti ...*

16 Lectio varia: *Attagenus* I II, *Attagorum* I II *Attogorum* G.

17 Solinusnak egy kivonatát adja Martianus Capella a *De nuptiis Philologiae et Mercurii* VI. könyvében levő földrajzi összefoglalóban is (kiadás: F. Eyssenhardt (ed.): Martianus Capella. Teubner, Lipsiae, 1866.). E részt e szavakkal foglalja össze: VI 693 *Hinc Attagenus sinus Hyperboreis beatitate consimilis, quo incolae gratulantur qui circumactu vallium auras nesciunt pestilentes.* Ezután [= Kína után] az Attagenus-öböl, amely áldott voltában a hyperboreusokra hasonlít, ennek örvendenek a lakosok, mivel a körjük húzott sáncfalak miatt nem ismerik a dögvészes fuvalmakat. (Varia lectio: *Adtagenus* BR.)

18 Mommsen óta tudjuk, hogy rendszeresen használt egy Plinius-kivonatot: Th. Mommsen (rec.): C. Iulii Solini *Collectanea rerum memorabilium*. Weidmann, Berolini, 1895. VIII–X.

Az első félmondat szóról szóra ugyanaz, a másodiknál Solinus (nyilván nem pontosan értve az eredetit) sokkal bonyolultabb és érthetlenebb szerkezetbe fogalmazta a kulcsszavakat. Ugyanakkor vannak eltérések is: *expressis verbis* csak Solinus állítja, hogy Amometus állította párhuzamba a hyperboreusokkal (Plinius szövege megengedné, hogy a párhuzamot csak ő vette észre), és a Brisari törzs Solinusnál hiányzik, a Cicones pedig éppen az ellenkező égtáj felé szomszédos, mint Pliniusnál. Igaz, itt Solinus „a legjártasabb szerzőkre” hivatkozik, akikről nem árulja el, kik, de a mai napig nem ismerünk senki mást, aki a Ciconest említené.

Illetve hát persze, mindannyian nagyon jól tudjuk, kicsodák a kikónok, az Égei-tenger északi partján, Iszmarosz városban éltek, Euphémosz király vezetésével harcoltak a trójai háborúban,¹⁹ Marón volt náluk Apollón papja,²⁰ dehát azt mégse hihetjük, hogy úgy megijedtek Odüsszeusztól (akit ráadásul csúnyán meg is vertek), hogy egyből Belső-Ázsiába futottak, és ezt talán Amómétoz sem feltételezhette róluk.²¹ A két név tehát nyilván csak véletlen azonos. Véletlen? A véletleneket a jó klasszika-filológus nem szereti.

A *Ciconas* szó komoly szövegkritikai döntés elé állítja Plinius kiadóit. Az értékesnek mondható kéziratok közül csak kettő (dT) írja ezt az alakot, a többiek *conas* szóval pótolják. Ezek nem a legrégebbi kéziratok, egy családba tartoznak, tehát nyilván egymástól vették az adatot, de a családnak csak a kisebbségét alkotják – a többiben itt is, a másik családban is *conas* van. Normál körülmények közt ez elég lenne ahhoz, hogy az utóbbit fogadjuk el; nyilván azért döntenek a mérvadó kiadások *Ciconas* mellett, mert Solinusnál is ez áll, s mivel a III. sz. első felében alkotó Solinus a szöveget egy a legősibb ismert Plinius-kéziratnál is ősből kellett, hogy másolja, ez ennek a hitelét támasztja alá. Ámde a *CI-conas* / *ET-conas* paleográfai az egyik legkézenfekvőbb elírás mind a középkori, mind a 3. századi kézírással. Úgy gondolom, egy

19 Hom. Il. II 846–847.

20 Hom. Od. IX 39–61.

21 Mindazáltal ezt az elképzelést is van, aki védelmezi: Sheldon 2012, 30. (Még azt is felveti, hogy a *Brisari* népnév a *Bistones* eltorzítása. Ez már csak paleográfai is elég abszurd gondolat.)

ilyen kézenfekvő tévesztés többször, egymástól függetlenül is létrejöhet; valamint azt sem kell kizárni, hogy annak az elég szűk alcsaládnak az őse, amely jelenleg a d és T kódexekből áll, ismerhette Solinust is és az is hathatott rá. És mindenképpen figyelembe venném azt az alapelvet, hogy ismeretlen szóból értelmesre módosítani könnyebb, mint értelmes szót ismeretlenre rontani, tehát már ezért is inkább várható, hogy a hapax *et Conas* kifejezésből lettek a kikónok (akiket Ovidius *Metamorphose*sé is leír,²² tehát egy középkori írónak nem kell Homéroszt még kivonatban sem ismernie ahhoz, hogy tudjon róluk), mint fordítva. A valószínűség tehát amellett van, hogy az eredeti Plinius-szövegben két hapax népnév szerepelt: *Cones/Conae* és *Brisari*, s Solinus ebből csak egyet vett át – esetleg azért, mert Pliniuson kívül egy más szövegben is olvasott Amómétoszról, ahol a *Brisarit* elhagyták; de ez nem bizonyítható, és voltaképpen számunkra nem is lényeges.

Az valójában máig megoldatlan kérdés, Amómétoszt és műveit mikorra datáljuk, mindenesetre világos, ha Kallimakhosz idézte, akkor az ő ténykedésének vége előtt alkotott, tehát mindenképp 240 előtt, de elvileg még az sem bizonyítható, hogy a Ptolemaiosz-korban.²³ Ha azonban egy Indián is túli vidékről írt könyvet, annak a legegyszerűbb magyarázata az, ha ő még szerezhett információkat Nagy Sándor-veteránoktól,²⁴ vagyis az I. Ptolemaiosz környezetébe helyezés a leglogikusabb (vagy csak egész kevéssel utána).

Már persze, ha ez a vidék létezett. A mai napság legelterjedtebb magyarázat szerint azonban Amómétosz könyve az attacorákról filozófiai allegória, és nem

22 Ov. Met. VI 710., X 1–3., XI 3–4. (valamennyiszer a 'thrák' szinonimája). Régebben pedig Hérodotosz ad róluk hírt: Hdt. Hist. VII 59., 108., 110.

23 A FHG ezt a sommás datálást adja: „floruit a. 284”, de megállapíthatatlan, miért (Gutschmid 1855 ugyanígy). Fraser 2001, 521. annak a véleményének ad hangot, hogy Hekataiosszal egykorú (mivel kb. ugyanarról és szerinte ugyanolyan körülmények közt írt), vagyis (uo. 496.) Ptolemaiosz Szótér uralmára helyezhető, vagy a Szuda datálása szerint a diadokhoszok korára. Ugyanerre mutatna, hogy Egyiptom földjének földrajzi leírása leginkább a Ptolemaiosz-kor első generációjának szokása (uo. 520.). Ezek természetesen nem nagy súlyú érvek, inkább találgatások, amelyeket csak egybeesésük tesz bizonyos fokig validdá. Őszintébb szerzők be is vallják, hogy igazából fogalmunk sincs, mikorra tegyük. (Netz 2020, 291.)

24 Vagy esetleg Szeleukosz Nikatőr Csandragupta elleni háborújának veteránjaitól, ami megenged egy kb. 20 évvel későbbi datálást is.

földrajzi valóság. Magyarországon ez a nézet Harmatta János érvelése alapján lett elfogadottá.²⁵ Mások azonban nem mennek ilyen messze,²⁶ sőt megpróbálják őket azonosítani máshonnan ismert népekkel, azonban nagyon kevésbé hihető módon.²⁷ Az mindenesetre valószínű, hogy ugyanakkor más is úgy gondolta, hogy „hyperboreusok”, azaz egy mitikus északi nép él Indiától északra: ugyanis Megaszthenész valami ilyesmit írt,²⁸ ha helyesen értjük a nagyon rövid és szkeptikus idézetet Sztrabónnál, aki egyszerűen mesének minősíti a dolgot.²⁹

25 Harmatta 1964, 39. „Mindenek előtt meg kell állapítanunk, hogy Pliniusnak a sérekről adott leírása (n. h. VI 88) nem Apollodórosból származik, hanem ezt Plinius egy másik helyének (n. h. V I 54–55) tanúbizonysága szerint minden bizonnyal Amometus munkájából vette át, aki az uttarakurukról, az ázsiai hyperboreusokról egy könyvet írt. Plinius Amometus munkáját az aberdai Hekataiosnak a hyperboreusokról írt könyvéhez hasonlítja, s ez világos útmutatást nyújt számunkra jellegét illetően. Bizonyára utópisztikus-mitológikus földrajzi-néprajzi munka volt ez, amely reális földrajzi és ethnográfiai adatokat csak hitelkeltés céljából használt fel. Így világos, hogy Pliniusnak Amometusból származó adatait a sérek azonosításánál teljesen figyelmen kívül kell hagynunk, következésképp semmi akadály nincs annak, hogy Apollodóros sérjeit a kínaiakkal azonosítsuk.” Ezt idézi aztán Székely 2013, 161. – egy kicsit megtoldva (filológiai tanulság, hogyan torzulnak a szövegek a többszörös idézésben): nála már nem csak az attakorák, hanem a szérek pliniusi azonosítása is Amómétosz allegória-volta miatt lesz bizonytalan. NB. Harmatta i.h. határozottan azon az állásponton volt, hogy a szérek a hagyományos nézet szerint a kínaiak; viszont azt kell mondani, Harmattának az a nézete, hogy a szérek leírása Amómétosztól van, már eleve hatalmas túlzás. A szövegből semmi egyébre nem lehet következtetni, mint hogy Amómétosz műve alapján a Sinus Attacorum topográfiai rendben Sericát követheti, de még csak gyanú sem ébred arra, hogy a Sinus Attacorumon kívül más országokat is részletesen leírt volna; sőt az is elképzelhető, hogy ezt a topográfiai egymás mellé rendelést már Plinius valószínűleg meg, amint valószínű, hogy Ptolemaiosz (ill. Marinosz) is maga rendelte egymás mellé a két népet, mint később írok róla. – Maga az ötlet, hogy a könyv csak utópia volna, azonban ennél sokkal régebbi, már Prescott 1908, 55. így említi.

26 Fraser 521. mint létező népet említi.

27 Sheldon 2012, 28–29.: *Attacori = Athaguroi = Tokharoi*. Már maga az *Athaguroi = Tokharoi* azonosítás is a névalakokkal való indokolatlan és cáfolható játszadozás (sőt *Athaguroi* Ptolemaiosznál nem is léteznek, mint a modern szövegkiadásokból kiderült, csak *Ithaguroi*. Amm. Marc. XXIII 6,66. ahol *Athaguræ*-t ír, egyszerűen hibásan másolja Ptolemaioszt, mint az egész szakaszban 6,60-tól fogva – NB. ugyanott 6,64 *Ottorocorrából Oporocorrát* csinál, mint később rátérek, ez a *gens Attacorum* megfelelője).

28 FGH 715. F 27 = Strab. Geogr. XV 1,57.

29 A szöveg azt is megengedi, hogy ez még Indián belül legyen. Ha pedig Megaszthenész információi valamilyen formában forrása Amómétosznak, az kifejezetten I. Ptolemaiosz uralmának késői éveire helyezné szerzőnk datálását, illetve akár később is olvashatta az ő beszámolóját.

Ezt a „puszta fikció”-elképzelést azonban meglehetősen valószínűtlenné teszi az, hogy messze nem Plinius az egyetlen szerző, aki a *gens Attacorum*-ot ismeri – bár már az is gyengítette, hogy még két nép melléjük volt rendelve, a Brisari és a Conae/Cones –, a későbbi ókorból elég sokan említik másképpen írva, de felismerhetően ugyanazt a népet és térséget, olyan szerzők is, akiknek nem szokásuk a mitikus anyag beemelése, így Ptolemaiosz. És ami a legfontosabb: a névalakok erős eltérése miatt kétes, hogy ők Amómétosztól vették-e át az információt.

Nézzük meg, kikről van szó.

Plinius egy más helyen is említi őket, nem hivatkozva Amómétoszra:

Plin. Nat. hist. IV 90. *Quidam eos [= Hyperboreos] in prima parte Asiae litorum posuere, non in Europa, quia sunt ibi similitudine et situs Attacorum nomine.*

Ptolemaiosz a *Geógraphiké hüphégészisz* VI. és VIII. könyvében (forrást nem említve³⁰) várost, folyót, népet is leír:

VI 16,2 ἔτι δὲ καὶ τῶν Ἡμωδῶν καὶ Σηρικῶν καλουμένων τὸ ἀνατολικὸν μέρος, οὗ τὸ πέρασ ἐπέχει μοίρας ρξε λς
καὶ τὸ καλούμενον Ὀττοροκόρρας,³¹ οὗ τὰ πέρατα ἐπέχει μοίρας ρξθ λς
καὶ ρος λθ.

30 Az I. könyvben (Ptol. Geogr. I 11,7.) részletesen leírja, hogy szküthiai adatait Türoszi Marinoszra alapozva írja, aki a maga részéről Titianosz Maész való kereskedelmi utakról összegyűjtött beszámolóját (talán az Augustus-korra datálható: P'iankov 2015, 62.; de véleményem szerint még valószínűbben az I. sz. első felére, ld. Fehér s.a. 39. j.) dolgozta fel. Az azonban nincs szövegszerűen kimondva, hogy más forrásokat ne használt volna; sőt, mivel egy kereskedelmi utakról gyűjtött adatsorról azt várjuk, hogy elsősorban egy útvonalat és annak környékét írja le (egyfajta gyökérszerű mintázattal), ebből pedig az alább idézett részlet eléggé kilóg, esélyt kell adnunk annak, hogy itt heterogén forrásból dolgozott (a folyók párhuzamos futása alapján jut ennél is radikálisabb következtetésre, ti. hogy az Oikhardész-vidékkel dublettről volna szó, De la Vaissière 2009, 532. és Tupikova–Schemmel–Geus 2014, 46–49.).

31 Az alig ismert térségekben különösen a nevek nagy része (és ahol ilyen szerepel, a földrajzi koordináták) nem kontrollálhatók külső forrásból. Ilyenkor a *varia lectiō*knak nagy jelentőségük van. Ptolemaiosz esetében sajnos a kéziratokat a mérvadó szövegkiadások apparátusukban mind különböző betűkódokkal idézik, és ráadásul különböző elvek szerint választva ki a fontos és kevésbé fontos kéziratokat. Mivel ma már igen sok kézirat ismert, de egyik kiadás sem támaszkodik mindre, itt csak a legrégebbi, valamint a tapasztalatunk szerint legtöbb egyedi alakot tartalmazó kéziratok *varia lectiō*it idézzük, az azonosítható-

és még az úgynevezett Kínai-Émódának a keleti része, amely végpontjának a koordinátái 165° 36°

és az úgynevezett Ottorokorrasz, amely végpontjainak a koordinátái 169° 36°

illetve 176° 39°

VIII 24, 7 ἡ δὲ Ὀττοροκόρρα τὴν μεγίστην ἡμέραν ἔχει ὥρων ἰδ γο' ἔγγιστα, καὶ διέστηκεν Ἀλεξανδρείας πρὸς ἀνατολὰς ὥραις ζ'.³²

Ottorokorra leghosszabb nappala közelítőleg 14h 40', Alexandriától való távolsága keletre 7 óra [= 105°]

Orosius: *Historiarum adversum paganos libri VIII*³³

I 2,44 a fonte fluminis Gangis usque ad fontes fluminis Ottorogorae, qui sunt a septemtrione, ubi sunt montani Paropanisadae, mons Taurus; 45 a fontibus Ottorogorae usque ad civitatem Ottorogoram inter Chunos, Scythas et Gandaridas mons Caucasus; ultimus autem inter Eoas et Passyadras mons Imavus.³⁴

I 2,44 a Ganges folyó forrásától egészen az Ottorogorra folyó forrásaiig, amelyek északra vannak, ahol a paropanisusi hegylakók élnek, Taurus hegynek [hívják], 45 az Ottorogorra forrásaitól Ottorogorra városig a hunok [Chuni],

ság kedvéért Stückelberger–Graßhoff 2017² kiadásának jelölésével. Az adott helyen a *varia lectiók*: Ὀττοροκόρρας, -α Ὀπποροκόρρας, Ὀττοροκόρρα X Ὀττοροκόρας, -α cett. (16,8 Ὀττοροκόρρα AKU)

32 Ὀποκόρρα X ἰδ <δ' X ζ' X. (Az értékek átszámítva: 14h 45', ill. 7h 40'' = 105° 10'.)

33 A felhasznált kiadások: Kiadás: Karl Zangemeister (ed.): Paulus Orosius: *Historiarum adversum paganos libri VII*. Teubner, Lipsiae, 1889; Pauli Orosii *Historiarum adversum paganos libri primi caput alterum*. In Alexander Riese: *Geographi Latini Minores*. Henninger, Heilbronnae, 1878.

34 E részlet varia lectiói: 43 *Catippi* PR *Cathippi* D *Cathyppi* B; *Sacaraucas* PR *Taraucas* DB *Tauriocas* R(prior); *Oscabares* P *Oscobares* R *Oscubares* D *Oscobaris* B; 44 *Octorocorrae*>*Octorogorae* R *Ottorogârre* P *Attorogorre* D; 45 *Attorogorre* D *oct>ott* R *oct* P; *Octogoram* R *Ottogoram* P *Ottorogoram* D; 45 *Funos* PR, *Hunos* R corr., *Hunus* D, *Chunos* B; *Gandaredas* PR; *Passiadras* D

scythák és gandháriaiak [Gandaridae] közt Caucasus hegynek; végül az utolsó hegy a [távol-]keletiek és a passyadrák közt az Imavus.

Pseudo-Aethicus: *Cosmographia*³⁵

II 5. ...ad ostia fluminis Octogordis, ex quo oceanus Sericus appellatur ...

Az Octogordis folyó torkolatáig, ahonnet Kínai-óceánnak nevezik ...

Az Ottorokorra névalak mellesebb hitelesebb, mert ennek van valid szankszkrit etimológiája: *Uttarakuru*.³⁶ Mostantól tehát így nevezem, zárójelbe téve azt a kérdést: Amómétosz ezt használta-e és csak a Pliniusig vivő úton torzult el, vagy eleve torz alakban írta és Ptolemaiosz egy későbbi, pontosabb párhuzamos forrásra alapoz. Elárulja azt is, hogy a sokesélyes *Attacorum* Pl/G-nak mi lehet az alanyesete: biztosan nem *Attacus*,³⁷ és nem is *Attacorus*, mint a legtöbb mai értelmező feltételezi (meglehetősen illogikusan),³⁸ hanem *Attacora* (azzal a nagyon ritka, de létező variációval, amikor I. declinációs, görögösen ragozott nevek *-um* Pl/G. ragot kapnak).³⁹

Mármost ha Ottorokorra valós hely és nép, akkor a térképre is fel lehet helyezni. Ehhez először is a térség fizikai leírása nyújthat támpontot, másodsor pedig az oda vezető útvonal(ak) és az az(ok)on leírt népek. A források e tekintetben csoportokra oszlanak. A (talán) legrégebbi a pliniusi leírás, amelynél nem lehet kizárni, hogy részben vagy egészben Amómétoszra megy vissza – igaz, bizonyítani sem. Ez két útvonalat is tartalmaz: az egyik Indiából (a Gangesztől) megy Kínáig, és a Kína előtti állomásnak sorolja be Ottorokor-

35 A felhasznált kiadás: Heinrich Wuttke (ed.): *Cosmographia Aethici Istrici ab Hieronymo ex Graeco in Latinum breviarium redacta secundum codicem Lipsiensem*. Dyk, Leipzig, 1853.

36 Stückelberger–Graßhoff 2017², II 669, 226.j. Ez persze szintén eredetileg mitikus népnév, de ez még mindig nem bizonyítaná, hogy Amómétosz tényleg egy nem létező népre alkalmazta. Ha Ptolemaiosz adata Titianosz Maésztől van, akkor egészen határozottan az ő korában valós népre értették az eredetileg mitikus elnevezést.

37 Tehát a *Sinus Attacenus* félreetimológizálás eredménye, esetleg kontamináció Plinius *flumen Atianos*-ával?

38 Pl. Fraser 2001, 521., Sheldon 2012, 29., André–Filliozat 1980, 55§. De ugyan miért adna Plinius az I. sz. második felében egy ilyen archaizáló *-um* ragot?

39 Ld. Szidarovszky 1932, 242. Teoretikusan még az is egy megoldás, hogy Aethicus Ister őrzi az eredeti névfórmát: **Ottorocorris* > *Octogordis*, de legalábbis meglepő lenne, ha így lenne.

rát. Ennek egy részlete pontosan megvan egy sor földrajzi forrásban, köztük Sztrabónnál is, tehát egy legalább az Augustus-korig biztosan visszamenő reális útvonalnak néz ki, méghozzá Sztrabón alapján Baktria felé elágazik, tehát északi útvonal, az ókori Gandhárán át. Fizikailag ez nagyon jól illik az amómétozsi képre, mely szerint egy magas hegyek övezte, napsütéses medencéről van szó: egy ilyen útnak szinte biztosan egy vagy több belső-ázsiai nagy medencén át kellett mennie. Ezek miatt azt gyanítom, ha Amómétoosz részletesen leírt egyáltalán egy utat, akkor ez lehetett az. És még egy érdekesség: ezen az útvonalon szerepelnek a tokhárók – tehát egy reális nép a térségből, ami növeli a hitelét – és a *phrynoi/phaunoi/phúnoi* (a helyes névalak aligha választható ki): egy olyan nép, amelyet a régebbi kutatásban sokszor a hunokkal azonosítottak.⁴⁰ Mára abban nagyjából egyetértés van, hogy ez az azonosítás téves, nincs szó hunokról – és most hozzátehetjük, hogy Amómétoosz is ezt támogatja, mert ha az útvonal diadokhosz-kori, akkor a hunoknak közvetlen Kína szomszédságában kellett lenni, nem valószínű, hogy egy Ottorokorrától nyugatabbra levő, Baktriához közelebbi helyre lokalizálhatók.

Viszont Plinius egy másik útvonalat is ad, amelyet nem népek, hanem folyók és más toponímiák adnak ki (Psitharas – Cambari – Lanos – Chryse-fok – Cirnaba öble – Atianos folyó). Semmi indikációnk nincs, vajon ennek van-e bármi köze Amómétooszhoz; de más forrásaink ezeket a neveket nem ismerik. Csak néhány névnek van feltehető párhuzama Ptolemaiosznál – ezek azonban egészen máshova eső, Gangesz-torkolatvidéki, ill. még keletebbi nevek. Pliniusnál ugyan nincs semmi indikáció arra, honnét indul az útvonal, és nem sikerült semmilyen párhuzamot azonosítanom a Psitharas⁴¹ és Lanos nevekre, azonban elég egyértelmű, hogy Cambari a Gangesz *Kambérikhon sztoma* néven ismert deltaágával azonos⁴² és ebből kiindulva elképzelhető a Cirnaba-öböl azonosítás

40 Ld. a 14. jegyzetet. De továbbra is van, aki a *Phrynoi* népvétet a kínai forrásban fennmaradt xiongnu *Luandi* dinasztianévvel hozza összefüggésbe: Pulleyblank 1962, 139–40., 240–41.

41 André-Filliozat 1980, 55§ úgy vélik, Ptol. Geogr. VII 3,2. Ἀσιθάρης folyójával azonos. Ezt azonban merőben valószínűtlenné teszi, hogy ez a folyó már Kína területén, a Khrúszé-foktól lényegesen keletre (170° – 16°) torkollik az óceánba.

42 Ptol. Geogr. VII 1,18., 1,30. (koordinátái 146° 30').

a szintén Gangesz-torkolathoz közeli Kirradeón pentapolisszal.⁴³ Ez esetben viszont érthetetlen, hogy a kettő közé esik a *Chryse promunturium*, egy Ptolemai-osz és mások által egyértelműen jelentősen a Gangesztől keletre lokalizált fok,⁴⁴ amelyet többnyire a Maláj-félszigettel azonosítanak, bár tulajdonképpen akár-melyik hátsó-indiai félsziget szóba jöhet. Éppen ebből kiindulva az Atianosra az e félszigeten lévő ptolemai-oszi Attabasz folyóval⁴⁵ való azonosítás vetődött fel,⁴⁶ ez azonban meglehetősen bizonytalan lábon áll (paleográfaiilag különö-sen). A Chryse-fokra elképzelhetőnek tartom, hogy a láthatóan bizonytalan leírásba inkább csak hallomásból került bele egy ötletszerű ponton az adott útirányban akkoriban ismert legtávolabbi pont neve, vagy pedig egy a tényleges Chrysénél közelebbi, kisebb fokkal tévesztették össze. Az mindenesetre megál-lapítható, hogy legalábbis egyetlen és közelebbiről kinyomozhatatlan leírás alap-ján a Himaláját délről és keletről megkerülve is el lehet jutni Ottorokorrába.

Visszatérve a belső-ázsiai útvonalhoz, alapjaiban ugyanez rajzolódik ki Orosiusnál is – nem egyértelmű, hogy ő milyen forrásokra alapozva ír, feltehe-tőleg *nem* ugyanazokra. A Ganges forrásvidékét (*Oscobares mons*) és Gandhá-rát nevezi meg, majd onnan nomád belső-ázsiai népeken át (a *Scythae* népnév ennél nem jelent pontosabb behatárolást) a *Chuni*hoz jutunk el, és valahol azon

43 Ptol. Geogr. VII 2,2. (koordinátái 150° 18'). Stückelberger–Graßhoff 2017² II 719. fordítása úgy értelmezi, hogy Κιρραδέων itt népnév (*Gebiet der Kirraden*), és ez egy újabb párhuzamra hívja fel a figyelmet, a TabPeut XII 4–5. *Cirribe Indi* népnévvel. Itt azonban az a probléma merül fel, hogy a TabPeut ezt a népet határozottan nem a Gangesz-tor-kolathoz lokalizálja (arrafelé az *Andre Indi* élnek), hanem jóval északabbra, Sera (Kína) és Caspyre (= a Kaszpeiroi, tehát az Északnyugat-Himalája vidéke) közé, egy a Gangesztől északra fekvő (Kína környéki) nagy folyón túl. Amellett, hogy első látásra észszerűbbnek tűnik, hogy a TabPeut forrásául szolgáló Castorius hibázott, az is elképzelhető megoldás, hogy a *Kirrada/Kirnaba/Kirriba* névformákban adatolt nép valóban egy Ottorokorra (és természetesen Kína) felé haladó Gangeszon túli folyó mentén élt (Brahmaputra? Szalven? Mekong?), és Ptolemai-osznak nem állt rendelkezésére távolságadat, ezért helyezte túl közel a Gangesz-torkolathoz.

44 Ptol. Geogr. VII 2,5. (K 158° 40' – 164° 20', ill. É 4° 15' – D 3° közé eső, nagy kiterjedésű félszigetnek tartja), Marc. Peripl. I 16., *Periplus Maris Erythraei* 63. Itt nem érdemes kitérni arra a kérdésre, hogy azonos-e a szintén általában a Gangeszen túl jelzett, jóval régebbiről és gyakrabban említett, de meglehetősen legendás Khrúszé szigettel (az adatokat össze-gyűjtve ld. Wheatley 1956).

45 Ptol. Geogr. VII 2,5. (164° – D 1°).

46 RE II2, c.2152.

a tájon (mellette vagy épp túl rajta) van Ottorogorra, a „város” és a folyó – a fogalmazás azt sejteti, az utóbbi elég hosszú területet fog át, s a *Chuni* akár a mentén, akár azon innen lehetnek. Közismerten hatalmas viták voltak arról, a *Chuni* azonos-e a hunokkal, illetve azonosítható-e a strabóni-pliniosi *Phunoi/Phaunoi* néppel;⁴⁷ paleográfaiilag az azonosítás nem épp egyszerű, de ha *innen* vannak Ottorogorrán, akkor a körülbelüli lokalizálás megegyezhet (no persze Amómétosz és Orosius közt csak 700 év telt el, és azalatt a *Phunoi/Phaunoi* helyére egy egész más nép is költözhetett – konkrétan az egész ázsiai hun birodalom felemelkedése és világhódítása a két időpont közé esik, vagyis a hunok Amómétosz korához képest biztosan jóval nyugatabbra is uralmi pozícióba kerültek. Ha viszont *mentén*, akkor a *Chuni* akár arrafele is lokalizálhatók, ahol a pliniosi (feltehetőleg amómétoszi) leírás a *Conae/Cones* és *Brisari* népeket tudja. A *Conae* és *Chuni* nevek hasonlósága pedig legalábbis feltűnő.

Ptolemaiosznál ismét más útvonal rajzolódik ki, részint településnevek, részint népnevek hálózatából. Ez nem vezet Indiába, hanem valahová Belső-Ázsiába, az *isszédón* néphez és városához; ha koordináták szerint térképre vetítjük⁴⁸ – ami persze nem biztos, hogy valóságot fejez ki –, akkor észak-északnyugatra. Jelen helyen nem térek ki az *isszédón* nép azonosíthatóságának részleteire, ez egy más tanulmányban jelenik meg,⁴⁹ csak éppen azt jegyzem meg, az ázsiai hunokkal való azonosság lehetősége itt is fennáll. A városneveket sajnos a mai napig nem tudjuk hitelesen azonosítani; keletre az út Szerába (azaz Kínába) vezet tovább.

Mint már szó volt róla, Ptolemaiosz ősforrása itt nincs megnevezve, de legvalószínűbben (Marinosz közvetítésével)⁵⁰ az I. sz. első felére tehető Titianosz Maész útleírása, aki saját recens tapasztalatból írt. *Ha* Maésztól van Ottorokor-

47 Ligeti 1940, 22., Maenchen-Helfen 1973, 443–445., Thompson 1996, 22.

48 Ptol. Geogr. VI 15,3. (150° – 48° 30'), 16,5., 16,7. (162° – 45°), VIII 24,3.5.

49 Fehér s.a.

50 Erősíti ezt, hogy Isszédón a VIII. könyvben is szerepel, márpedig már Polaschek arra következtetett, hogy Türoszi Marinosz földrajzának szerkezetét legtisztábban a VIII. könyv őrzi (Polaschek 1965, 687–690.), és ezt az is igazolja, hogy helyenként a VIII. könyvben világosan azok a települések vannak kiemelve, amelyeknek az 1. században volt kiemelt szerepük, nem Ptolemaiosz korában.

ra említése, akkor az bizony egy valós nép, amely még legalább 300 évvel Amómétosz után is létezett. Ha viszont nem, akkor ez talán csak egy régi irodalmi adat (potenciálisan Amómétosz, más kézirat hagyománnyal, amely eredetibb névalakot őriz), amelyet Marinosz behelyezett a térképének egy üres, kitölthető helyére, s ezáltal talán egy dublettet is létrehozott, már tudniillik ha ugyanazt a térséget Titianosz Maész valós kortárs néven is leírta.

A ptolemaioszi városnevek alapján tehát a lokalizáció meglehetősen bizonytalan, nem is feltétlenül egyetlen korszakra szűkíthető, mindenesetre Kínától nyugatra, és legalábbis hihető, hogy a hunoktól délre – ami végülis összhangba hozható Plinius (és vele együtt Orosius) állításával. Igaz viszont, hogy a mai kutatásban ismert az a nézet,⁵¹ hogy az Ottorokorra körüli Bautiszosz folyó tkp. egy dublettet alkot a jóval északabbra jelzett Oikhardésszal, és akkor csak látszat az, hogy délebbre lenne Isszédóntól (az Oikhardészt több folyóval próbálták már egyeztetni, Tárím, Orhon, Jenyiszej⁵² – ez esetben Amómétosz napsütötte, szélvédett medencéje a Tárím-medence lehetne, viszont akkor a Plinius-féle nyugati útvonalat nagyjából ki kellene dobni, mert a térség szinte közvetlenül érintkezne a Paropamiszosz/Oscobaris hegyvidékkel). Ott van viszont a ptolemaioszi népnévlista, mely szerint az *ottorokorrai* nép után a *batai* nép él (ezt a tibetiekkel lehet egybevetni⁵³), s onnan három irányba is tovább lehet hatolni: délre a Gangesz és India felé (ez a kézenfekvő valóság), nyugatra (délnyugatra?) a *khairanaioi* felé, amely népet nem tudunk azonosítani, de nagyjából a Paropamiszosz vidékére helyezhetjük, a „főúton” pedig, amely azonos lehet a városokkal kijelölt (kereskedelmi?) útvonallal, az isszédónokhoz. Ebből úgy tűnik, a Tibet = *batai* azonosítás reális lehet; az ottorokorrák mármost Kínától mindenképp nyugatra vannak, de térképre vetítve a *batai* néptől délre, ami fizikailag lehetetlen. A két nép közti helyzetükből inkább az követke-

51 De la Vaissière 2009, 532. és Tupikova–Schemmel–Geus 2014, 46–49.

52 De la Vaissière 2009, 530., Stückelberger–Graßhoff 2017², 667., Tupikova–Schemmel–Geus 2014, 33., 37.

53 Stückelberger–Graßhoff 2017², 669. nézete szerint egyébként a név elírás (**batai*), amely a szanszkrit *bhauṭṭa* 'tibeti' szóra megy vissza. (Ez már azért is plauzibilis, mert a kéziratokban e név erősen variábilis: UKVA Bártai, R Bártai, X Báertai). Ugyanerre utal a térségben levő *Bautiszosz* (Ptol. Geogr. VI 16,3. Βαυτίσος) folyó neve is.

zik, hogy északkeletre élhettek Tibettől: ebben az esetben a jelöltünk, amely ismét megfelelhet az amómétozsi hegyrajzi leírásnak, a Jangce forrásvidéke vagy a Qaidam-medence lehet.⁵⁴

A Ptolemaiosznál megjelenő városnevek egyike-másika felbukkan a Castorius-hagyományban is:⁵⁵ Aszpakára [= *Aspagora*], talán Szolana [a csonkának tűnő *Aris Ola* nevek talán ...*ari* és *Solana* maradványai?], és esetleg Abrugana is a torzult *Thubrasene* névben. Castorius tehát ugyanazt a forrást használta, amelyet Ptolemaiosz, de csúnyán félreolvasva és valószínűleg félreértve, s az út kiindulópontjának nem az isszédónokat tekintette, hanem Orosiushoz hasonlóan az Oscobares-hegyet a Gangesz-forrásnál (TabPeut *Scobaru*, Ravennas *Ustobarisata*). Castorius figyelme azonban Ottorokorrán úgy látszik, átsiklott, mert ez a név ebben a hagyományban nem bukkan fel.

Mi egyértelmű a leírásokból? Nagyjából a diadokhoszok kora óta a görög-római kultúrkörnek volt halvány tudomása az oikumené véghatárán, Indiától északra egy félig-mitikus belső-ázsiai medencéről, melyet Ottorokorrának neveztek, és a Kína felé vivő útvonalba belees(het)ett. (Ámbár Pliniusnál és Solinusnál ez a *sinus* minősítést kapja, aminek alapján – talán csak a mi tudatunkban – olyan, mintha tengerparton lenne). A hely látszólagos idilli és nagyon távoli fekvése kézenfekvővé tette, hogy egy távol-keleti „boldogok országát”, második hyperboreus népet lássanak bennük. Teoretikusan szóba jöhet a a turfáni katlan, a dzsungáriai (e kettőt az irodalmi adatok egybevetésével kizárhatjuk), a Tarim- vagy a Qaidam-medence, a Jangce forrásvidéke, sőt talán Tibet is.

Ottorokorrán még túl, de nem Kína irányába, hanem északabbra – tényleg szó szerint a világ végén – Amómétoz még két népet ismert, a *Conae/Conest* és a *Brisarit*. A későbbi irodalomból ezek azonban jórészt kikoptak.⁵⁶ Elég nyil-

54 Megjegyzem, ha dublettekkel hajlandók vagyunk dolgozni, az ottorokorrák és a *baitai* is lehet ugyanaz a nép, különböző korszakokban leírva, és akkor Tibet is szóba jöhet. Tibet szintén hegyek közti, napsütötte fennsík, bár Amómétoz leírásától eltérően azt egyáltalán nem lehet rámondani, hogy szélvédett; de hát azt senki nem vitatja, hogy diadokhosz-kori görögünk valószínűleg némileg idealizált képet festett a világvégi helyről.

55 Rav. II 3., TabPeut XII.

56 A legészakibb említett pont Pliniusnál a Tabis-tenger partján meredő hegy (Plin. Nat. hist. VI 20,53.), egy teljesen legendásnak tűnő fagyos világvégi orom, amelyet nem mernék

vánvaló, hogy ezek nem voltak benne Titianosz Maész Belső-Ázsia-leírásában, mert akkor az akkurátus Marinoszt feldolgozó akkurátus Ptolemaiosznál nem hiányoznának. De Castorius (vagy az ő forrása) is elfelejtette őket – amúgy is sejthető, hogy ő már aligha olvasta az eredeti Amómétoszt, csak kivonatokat.

Az egyik fontos következtetés, hogy Amómétosz nem filozófiai allegóriát akart írni, elveszett műve minden bizonnyal ugyanúgy anekdotikus és fél-mondai, de szándéka szerint földrajzi munka volt, mint az *ἐκ Μέρφωρος ἀνάπλους*. A másik, hogy elvileg lehetőségünk van nem csak Ottorokorrát azonosítani, hanem a két még távolabbi népet is. Sajnos a hapax *Brisarira* én még nem találtam semmi plauzibilis megoldást. Annál érdekesebb a *Cones/Conae* nép, amely – mint már beszéltem róla – feltételesen egybevethető Orosius *Chuni* névformájával.⁵⁷ Vajon lehet-e szó itt az ázsiai hunokról való első (és gyakorlatilag utolsó) európai tudósításról? Földrajzilag ez ellen semmi nem szól, hiszen a xiongnuk Ottorokorra feltételezett helyétől – az egyes lehetőségek függvényében – északra vagy északkeletre éltek.⁵⁸ A névalak pedig sok szempontból

tényleges földrajzi hellyel azonosítani. Ebben azonban Plinius Pomponius Melával közös (Mela, Chor. III 50.), akinek semmi tudomása nincs az Ottorokorra-hagyomány egyetlen eleméről sem. Ezért úgy gondolom, ez *nem* vezethető vissza Amómétosra, hanem valami más hellenisztikus szóbeszéd – mellesleg tartalmilag is másnak látszik, hiszen Megaszthénéz és Amómétosz szerint északon a világ hyperboreus-szerű „boldogok mezei” felé tart, a Tabis-elképzelés szerint pedig az örök fagy zordon világa, amelyet inkább azzal a nem kevésbé mitikus, de az egész ókorban elő-előbukkanó elképzeléssel rokoníthatunk, hogy északkeleten a föld véghatárát emberevők lakják. (Hdt. Hist. IV 18. stb., Strab. Geogr. VII 3,9. Ephorosz alapján, Plin. Nat. hist. IV 88., VI 53., Mela, Chor. III 49., Ptol. Geogr. VI 16,4., Sol. Coll. 15,4., Iul. Hon. 1,13.)

57 Itt nincs hely arra, hogy felvessük a Iulius Honorius-hagyomány *Cumi Scythae* népnévvel (Iul. Hon. 13., 38., *Anonymi Cosmographia* 18.) és a *Liber Iunioris philosophi* 14. még sokkal bizonytalanabb és fantasztikusabb névsoraiban szereplő *Choneum* népnévvel való azonosítást. Magam részéről ebben sem látok lehetetlent, s erre a következtetésre jutott Atwood 2012, 36–37. is (egy középkorai **xonei* kiejtés alapján).

58 Solinus lokalizálását, hogy a *Sinus Attagenus* és India közt vannak, elvethetjük, hiszen fentebb láttuk, hogy a viszonylag egységes korábbi, az Augustus-kortól igazolt hagyomány oda a *Phuni et Thocari* törzseket teszi, de még az erősen kétes hitelű Castorius-hagyomány is a *Cirribe* és *Andre Indi* népeket, s mindkettő a hellenisztikus korból jól adatolt *kaszpeir(ai) oi* (Ptol. Geogr. VII 1,42. 47., Steph. Ethn. 364–365.pp., Nonnosz, Dionüszia XI 167.; Plinius torzításában *Casiri* [Plin. Nat. hist. VI 20,55.], a TabPeut-ban *Caspyre*) népeket.

az eddig ismert későókori tudósításokban olvashatóknál közelebb áll a *xiongnu* feltételezett történeti ókínai ejtéséhez.⁵⁹

Fennmarad még egy harmadik kérdés: hihető-e, hogy egy hellenisztikus forrásban ez a név legalább háromnegyed századdal előbb előbukkanjon, mint a *xiongnu* birodalom megalapítása, illetve megismerésük a kínaiak által? Ha, mint régebben gondolták, a név kínai eredetű, ez mindenképp lehetetlen lenne, ma azonban úgy tűnik, a *xiongnu* népnév egyfajta önelnevezés, bár inkább a birodalmat alapító szűkebb etnikumé, mint a Kínával szomszédos, számos néven ismert törzseké.⁶⁰ Atwood pedig meggyőzően érvel amellett, hogy a Han-kori feljegyzések közül legalább három, mely a Hadakozó Fejedelemségek korába vetíti vissza a népnevet, nem a név anakronisztikus visszavetítése, hanem az akkori helyzetet tükrözi.⁶¹ Bár itt csak szűkebb (és nagyon pontatlanul behatárolható) földrajzi térség jöhet számításba, az általa feltételezett hangáj-hegyvidéki pozíció beleillhet abba, amit a *Conae* elhelyezkedésére feltételezhetünk. (Az igazi megerősítés persze az lenne, ha a *Brisari* név etimológiai megfelelője is felbukkanna a térségben és korszakban, de sajnos ezt legalábbis én eddig nem tudtam megtalálni.)

Természetesen azzal a fenntartással kell élni, hogy az adatok nagyon elszórtak, töredékesek, többedik kézről valók, és ráadásul még a névalak is szövegkritikai választás eredménye, ezért távol vagyunk attól, hogy bizonyosságról beszélhessünk a kérdésben. Maradjunk egyelőre annál: erős plauzibilitása van annak, hogy kora-hellenisztikus forrásunkat a belső-ázsiai térségről ekképpen értelmezhetjük.

59 Természetesen az ókínai nevek fonetikai rekonstrukciója még messze van attól, hogy véglegesen megoldott probléma lenne, de az elmondható, hogy a Magyarországon Harmatta János etimológiái alapján közismert (Harmatta 1986, V.) **χ'wong-nuo* (ami gyakorlatilag egyezik a Maenchen-Helfen preferálta **χjung-no* alakkal, Maenchen-Helfen 1961, 249.) rekonstrukciótól a modernek jelentősen eltérnek. Gao 2013, 41. **xiuon-na* és **qhoŋ-na* rekonstrukciókból indul ki (különösen a második egyezik szinte pontosan a **Conae* névalakkal), Atwood 2012, 28–29. Schuessler alapján **x(r)joŋ-na*, **hoŋ-nâ* > **hioŋ-nâ*, **xoŋ-na* rekonstrukciókat vesz figyelembe, amelyből ő a forrásnyelven **xoŋa(i)* alakra következtet (vö. még Atwood 2015, 56.).

60 Atwood 2015, 39–40.

61 Atwood 2015, 42.

IRODALOMJEGYZÉK

- André–Filliozat 1980.** J. André – J. Filliozat (ed. transl.): *Pline l' Ancien: Histoire naturelle Livre VI, 2^e partie*. Les Belles Lettres, Paris, 1980.
- Atwood 2012.** Christopher P. Atwood: Huns and Xiongnu: New Thoughts on an Old Problem. In Brian J. Boeck – Russell E. Martin – Daniel Rowland (ed.) *Dubitando: Studies in History and Culture in Honor of Donald Ostrowski*. Slavica Publishers, Bloomington, 2012. 27–52.
- Atwood 2015.** Christopher P. Atwood: The Kai, the Khongai, and the Names of the Xiōngnú. *International Journal of Eurasian Studies*, 2. (2015) 35–63.
- De la Vaissière 2009.** Étienne de la Vaissière: The Triple System of Orography in Ptolemy's Xinjiang. In: W. Sundermann – A. Hintze – F. de Blois, F. (eds.): *Exegisti monumenta. Festschrift in Honour of Nicholas Sims-Williams*. Iranica 17. Harrassowitz, Wiesbaden, 527–535.
- FGH.** Felix Jacoby et al. (ed.): *Die Fragmente der griechischen Historiker*. I–II. Weidmann, Berlin, 1923–1930. III–IVA. Brill, Leiden, 1940–2018.
- FHG.** Theodor Mueller (ed.): *Fragmenta Historicorum Graecorum* I–II. Firmin Didot, Paris, 1841–1873.
- FHRA.** Theodorus Hopfner (coll.): *Fontes Historiae Religionis Aegyptiacae* fasc. I. A. Marci et E. Weberi, Bonnae, 1922. <https://doi.org/10.1515/9783112442180>
- Fraser 2001.** Peter Marshall Fraser: *Ptolemaic Alexandria*. Clarendon, Oxford, 2001.
- Gao 2013.** Gao Jingyi: Huns and Xiongnu Identified by Hungarian and Yeniseian Shared Etymologies. *Central Asiatic Journal*, 56. (2012/13) 41–48.
- Gutschmid 1855.** A. de Gutschmid: Scriptorum rerum Aegyptiacarum series ad temporum rationem exacta. *Philologus*, 10. (1855) 712–723.
- Harmatta 1964.** Harmatta János: Az ókori India és Kína kapcsolatainak történetéből. *Antik Tanulmányok*, 11. (1964) 1–2. sz. 33–47.
- Harmatta 1986.** Harmatta János: Előszó az 1986. évi kiadáshoz. In Németh Gyula (szerk.): *Attila és hunjai*. MTA, Budapest, 1986 (reprint).

- LGNP.** Peter Marshall Fraser et al. (ed.): *A Lexicon of Greek Personal Names* I–VB. Clarendon Press, Oxford, 1987–2013.
- Ligeti 1940.** Ligeti Lajos: Attila hunjainak eredete. In Németh Gyula (szerk.): *Attila és hunjai*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1940. 11–60.
- Maenchen-Helfen 1961.** Otto Maenchen-Helfen: Archaistic Names of the Hing-*nu*. *Central Asiatic Journal*, 6. (1961) 249–261.
- Maenchen-Helfen 1973.** Otto J. Maenchen-Helfen: *The world of the Huns. Studies in their histories and culture*. Berkeley–Los Angeles–London, 1973.
- Netz2020.** RevielNetz: Scale, Space and Canon in Ancient Literary Culture. Cambridge University Press, 2020. <https://doi.org/10.1017/9781108686945.004>
- P'iankov 2015.** Igor' Vasil'evich P'iankov: Maes Titianus, Ptolemy and the “Stone Tower” on the Great Silk Road. *The Silk Road*, 13. (2015) 60–74.
- Polaschek 1965.** Erich Polaschek: Claudius Ptolemaios. In *PWRE* S. X. (1965) 680–833.
- Prescott 1908.** H. W. Prescott: Notes and queries on Utopias in Plautus. *The American Journal of Philology*, 29. (1908) No. 1. 55–68. <https://doi.org/10.2307/288506>
- Pulleyblank 1962.** Pulleyblank, Edwin G.: The Consonantal System of Old Chinese. *Asia Major*, 9. (1962) 58–144, 206–65.
- Sheldon 2012.** John Sheldon: *Commentary on George Coedès Texts of Greek and Latin Authors on the Far East*. Brepols, Turnhout, 2012.
- Stückelberger–Graßhoff 2017².** Alfred Stückelberger – Gerd Graßhoff (Hrsg.): *Klaudios Ptolemaios, Handbuch der Geographie I–II*. Schwabe, Basel, 2006¹, 2017².
- Székely 2013.** Székely Melinda: Seres és a selyem Plinius korában. In Tóth O. – Foriszek P. (szerk.): *Ünnepi kötet Gesztelyi Tamás 70. születésnapjára*. DE Történeti Intézet, Debrecen, 2013. 157–164.
- Szidarovszky 1932.** Szidarovszky János: *A görög és latin nyelv hang- és alakta-na*. MTA, Budapest, 1932.
- Thompson 1996.** Edward Arthur Thompson: *The Huns*. Blackwell, Oxford, 1996.

Tomaschek 1889. Wilhelm Tomaschek: Kritik der ältesten Nachrichten über den skythischen Norden. Tempsky, Wien, 1888.

Tupikova–Schemmel–Geus 2014. Irina Tupikova – Matthias Schemmel – Klaus Geus: *Travelling along the Silk Road: A new interpretation of Ptolemy's coordinates*. Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte, Berlin, 2014.

Wheatley 1956. Paul Wheatley: The Malay Peninsula as known to the West before A. D. 1000. *The Malayan Historical Journal*, 3. (1956) 2–15.

Források

Aelian. NA. Claudius Aelianus, De natura animalium.

Amm. Marc. Ammianus Marcellinus, Res gestae a fine Corneli Taciti.

Ant. Car. Antigonus Carystius (ed. Meursius, *Historiarum Mirabilium Auctores Graeci*. Elzevirius, Lugduni Batavorum, 1622.)

Dion. Perieg. Dionűsziosz (Periégétész), Periégészisz tész oikumenész (GGM II 103–176.)

Hdt. Hist. Hérodotosz, Hisztoriai

Hom. Il. Homérosz, Íliasz

Hom. Od. Homérosz, Odűsszeia

Iul. Hon. Iulius Honorius, Cosmographia

Marc. Peripl. Markianosz, Periplűsz tész exó thalasszész

Mela, Chor. Pomponius Mela, De chorographia libri III

Ov. Met. P. Ovidius Naso, Metamorphoses

Plin. Nat. hist. C. Plinius Secundus, Naturalis historia

Ptol. Geogr. Claudius Ptolemaiosz, Geógraphiké hüphégészisz

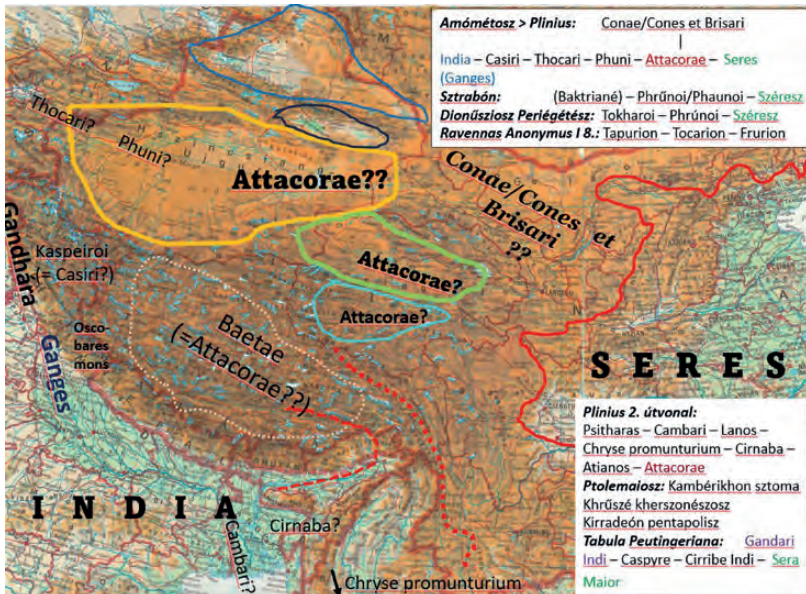
Rav. Cosm. Ravennatis Anonymi Cosmographia

Sol. Coll. Iulius Solinus, Collectanea rerum mirabilium

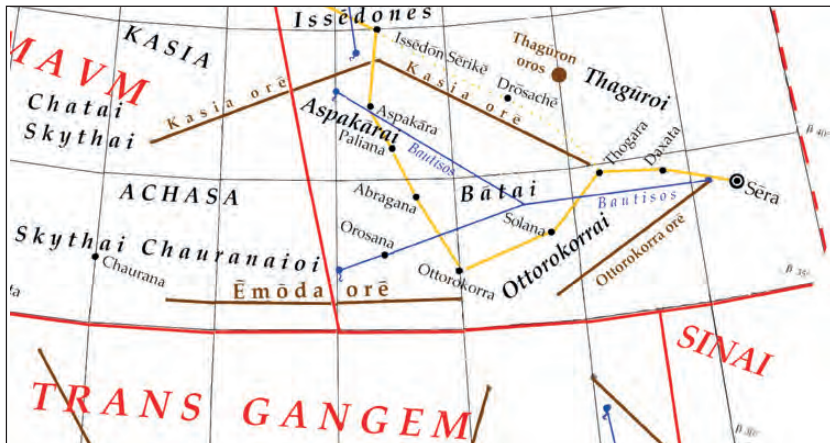
Steph. Ethn. Sztephanosz Bűzantiosz, Ethnika

Strab. Geogr. Sztrabón, Geógraphika

KÉPEK JEGYZÉKE



1. Attacora/Ottorokorra, a Conae és Brisares földrajzi helyzete a források szerint



2. Ptolemaiosz térképének Ottorokorrát tartalmazó részlete

HORVÁTH CIPRIÁN

ABASÁR–BOLT-TETŐ MONOSTORÁNAK TEMETŐJE – ELŐZETES BESZÁMOLÓ

K I V O N A T: Abasár központi magaslatán, a mai Bolt-tetőn alapított monostort Aba Sámuel (1041–1044), s itt helyezték végső nyugalomra is. A többszöri átépítésen és pusztuláson átesett központ nem csupán az uralkodó és közvetlen rokonsága, hanem a társadalom szélesebb rétegei számára is temetkezési helyül szolgált. Feltehetően már a 18. században kerülhettek elő régészeti jelenségek a domb oldalában elhelyezkedő pincék kialakításakor, az egykori épületek maradványai pedig egészen a 20. század elejéig megfigyelhetők voltak a felszínen. A régészeti kutatás azonban csak az 1950-es évektől kapott nagyobb lendületet, mikor fokozatosan beépítésre került a Bolt-tető. A dolgozat a jelenleg rendelkezésemre álló dokumentációk, és egyéb információk alapján mutatja be a temető feltárásának egyes állomásait, melyek természetesen a jövőben bővíthetnek is az esetlegesen felbukkanó újabb források tükrében.

K U L C S S Z A V A K: Aba Sámuel, Árpád-kor, középkor, monostor, temető